

ETICA IRONIEI

Drd. Veronica BUTA

Universitatea „Petru Maior”, Târgu- Mureș

Abstract

Between the Socratic ethical pedagogy and correcting flaws or mistakes through mock or satire, irony has always been tied to morals. The same moral content appears as inherent to irony in the Romanian tradition as well. “Ironic”, wrote Dimitrie Cantemir in his **Istoria ieroglifică**, giving the first definition of the term in our country, is “a word with which we praise he who should be run down and we run down he who should be praised as mockery”.

Cea mai cunoscută definiție a ironiei îi aparține, fără urmă de îndoială, lui Quintilian, care, în a sa *Artă oratorică*, o numea „procedul [...] de a spune contrariul a ceea ce vrei să se înțeleagă” („contrarium quod dicitur intelligendum est”)¹. Tot de la Quintilian pornește moda de a lega ironia de *disimulatio*, de prefăcătorie și înșelăciune, susține Linda Hutcheon, de unde și „caracterul ei moral suspect”². Într-adevăr, ironia a fost în general asociată cu negativitatea, fie axiologică, fie epistemologică, fie ontologică. Ironistul e cel care-și râde în barbă, sau cel care zeflemisește pe față valorile călăduțe ale respectabilității și ale convenienței. El destabilizează edificiul comun al unui „cum se cuvine”, șarjând și bravând în perorații scandaloase sau în izbucniri vulcanice și total ireverențioase. El arată că totul e arbitrar, că lumea nu e decât un joc și că ființa e iremediabil căzută. Ironistul își permite să încalce regulile egalității, situându-se cu de la sine putere pe-o poziție de superioritate, de unde își ia în derâdere semenii, dezumflând oricare din baloanele ontice care le construiesc identitatea. El dinamitează sistemul comun de valori sau cunoștințe, arătând că poate fi altfel sau că poate exista ceva dincolo sau dedesubtul acestui sistem. Poate la fel de bine să arate, din contră, că totul e la fel peste tot și că nu se poate ieși din aporia limbajului, oricât de mult l-ar întinde și contorsiona el, iar omul e prizonierul limbajului care chiar el îl creează și speranța unui „dincolo” e doar o iluzie creată tot de și prin limbaj, controlată la fel cum manipulează și el, în ironiile sale, sensuri aparente și sensuri ascunse.

De la mizantropi cinici, la blazați și sceptici oameni fini de lume, la frondeuri impertinenți și teribiliști, toți fac parte din scandaloasa și insolenta familie a ironiei, care a indignat oameni de bună credință și moravuri împământenite.

¹ Quintilian, *Artă oratorică*, vol. III, tr.ro., Editura Minerva, București, 1974, p. 36

² Linda Hutcheon, *The Theory and Politics of Irony*, Routledge, New York, 1995, p. 118 - tr.n.

De fapt, reputația îndoielnică a însoțit ironia chiar de la oficializarea nașterii ei, odată cu maieutica socratică. Căci *eiron* (εἰρων), adică cel care pune o întrebare dintr-o falsă naivitate, era apelativul cu care mulți i se adresau lui Socrate. *Eiron* era considerat însă un termen vulgar de reproș ce se referă la orice înșelăciune vicleană, cu nuanțe de batjocură. În acest sens i-l aruncă lui Socrate în față Thrasymachos, izbucnind „într-un râs sardonice: «O, Heracle, -zise – iată și obișnuita <ironie> a lui Socrate! Știam asta și le-am spus băieților că n-ai să vrei să răspunzi, că vei simula neștiința și vei face orice mai degrabă decât să dai un răspuns, dacă cineva te întreabă ceva»”³. Ironia își va continua la fel cariera în Antichitate: pentru Demostene, *eiron*-ul era cel care eluda îndatoririle cetățenești, prefăcându-se inapt; pentru Teofrast, un *eiron* este evaziv și nu își asumă niciun angajament, ascunzându-și dușmăniile, dar prefăcându-se și în prietenii. La Aristotel, ironistul apare ca opusul lăudărosului – *alozon*-; el își ascunde sau tăgăduiește calitățile reale pentru a evita vanitatea. Deși nu decădea în viciu, ironia nu era, pe de altă parte, considerată nici ca virtute. Cetățeanul ideal nu ar fi, pentru Aristotel, nici lăudăros, nici ironic, ci sincer în privința estimării persoanei sale și a exprimării acesteia. Cuvântul e folosit din ce în ce mai mult pentru a desemna utilizarea înșelătoare a limbajului, iar *eironeia* devine o figură în retorică: a lăuda pentru a condamna și a condamna pentru a lăuda, ceea ce ne întoarce la Quintilian, care îi detaliază finalitățile: „uneori aducem elogiul simulate [...] uneori întărim acuzații pe care ușor le-am putea respinge sau nega [...] altele, prin aceleași procedee, micșorăm gravitatea acuzațiilor”⁴. Ironic”, scria Dimitrie Cantemir, dând prima definiție a termenului la noi, în a sa *Istorie ieroglifică*, este un „cuvânt cu carele lăudăm pe cel de hulă și hulim pe cel de lăudat în șagă”⁵.

Aceasta pare a fi întreaga strategie prin care este interpelat Swift în scrisoarea pe care i-o adresează Lordul Bathurst și în care îl acuză de a fi furat „dulceața numerelor de la Dryden și Waller”, de a fi „împrumutat gânduri de la Virgilius și Horațiu” sau, „măcar, sunt sigur că am văzut ceva asemănător lor în acele cărți. Iar în scrierile tale în proză, pentru care se face atâta vâlvă, sunt doar mici îmbunătățiri ale umorului pe care l-ai furat de la Miguel de Cervantes și Rabelais”⁶. Ceea ce poate părea unui cititor neavizat o punere la îndoială a originalității și valorii scrierilor lui Swift este, de fapt, tocmai o laudă a acestora, prin plasarea lor în cercul select frecventat de cei care erau scriitorii preferați ai satiristului irlandez, ba chiar prin lauda pentru a fi depășit, fie și prin „mici îmbunătățiri” calitățile acestora. Aceași

³ Platon, *Republica*, vol. 1, tr.ro., Editura Teora-Universitas, București, 1998, p. 95

⁴ Quintilian, *op. cit.*, p. 37

⁵ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, „Scară a numerelor și cuvintelor străine tâlcuitoare”, Editura Academiei, București, 1973, p. 60

⁶ Apud Wayne C. Booth, *A Rhetoric of Irony*, Chicago, The University of Chicago Press, 1974, p. 102, tr.n.

tehnică a contrastului e folosită pentru a sugera meritele lui Swift: „ai răsturnat și-ai sprijinit miniștri; ai pus pe foc regate cu pana ta. Rogu-te, ce este aici, dacă nu a avea talent pentru nimerirea pasiunilor omenirii? Cu aceasta doar, și cu puține cunoștințe despre istoria antică și modernă, și văzând puțin mai departe înăuntru lucrurilor decât majoritatea oamenilor, ai iscat toata zarva aceasta. Nu este pic de spirit în niciunul dintre ei: i-am citit din scoarță-n scoarță și nu-mi amintesc niciuna dintre acele frumoșele flori, dintre acele antiteze potrivite, pe care le întâlnești atât de des la scriitorii francezi; niciuna dintre acele istețe întorsături de fraze, nici citate iuți din autori latini, în care scriitorii ultimei epoci abundă; niciuna dintre acele frumoșele comparații cu care unii dintre autorii noștri moderni își împodobesc operele, care nu sunt doar puțin asemănătoare lucrului pe care l-ar ilustra, ci și altor douăzeci de alte lucruri”⁷. De asta dată, însă, pretinsa laudă a stilului ornat al unor scriitori francezi, a celui doct și greoi al englezilor epocii trecute sau stilului imprecis și instabil al scriitorilor englezi contemporani se transformă în blamarea lor. Atacul e ascuns în maniera elegantă și, aparent, politico entuziastă a lordului, pentru a scoate în evidență claritatea și directetea unui scriitor adevărat care, cu talentul său, pune pe jar întregi națiuni.

Avem de-a face, însă, în acest caz, cu un context bine stabilit. Chiar și celor care nu sunt experți în opera lui Swift nu le pot părea credibile imputările aduse de Lordul Bathrust, cunoscând reputația literară a scriitorului. După cum arată Wayne C. Booth, ironia își poate atinge efectul dacă se manifestă într-un context împărtășit de ironist și de publicul său. „Ironia nu implică doar planul gramaticii, semanticii sau lingvisticii, ci și cel al convingerilor noastre, valorilor, caracterului”⁸. Tocmai de-aceea, *Smerita jalbă pentru a împiedica pruncii IRLANDEI de a deveni povară pentru părinți și pentru Țară și spre a-i face de folos* a fost interpretată, mereu, corect, ca ironică, fără ca aceasta să-i scadă însă efectul șocant produs asupra cititorului.

Pamfletul apărut în 1729 interpretează literal dictonul utilitarist popular al vremii, „oamenii sunt bogăția unei națiuni”, propunând o soluție pe cât de neașteptată, pe atât de practică pentru economia țării în logica textului: îngrășarea copiilor de un an și vinderea lor pentru carne. Aceasta ar ajuta nu doar la eradicarea sărăciei, căci veniturile săracilor s-ar mări considerabil dacă și-ar vinde copiii, ci și la lupta împotriva suprapopulării Irlandei. În dezvoltarea acestei teze, pamfletarul oferă detalii, calculează costurile privind creșterea unui copil (care ar fi economisite dacă acel copil ar fi mâncat), estimează procentul populației care ar fi afectat și oferă chiar și diverse moduri pentru gătitul sau folosirea copiilor în alte

⁷ Apud Wayne C. Booth, *op.cit.*, p. 102, tr.n.

⁸ Wayne C. Booth, *op. cit.*, pp. 43-44, tr.n.

scopuri. Carnea copiilor, dar și pielea lor extrem de fină și bună, așadar, pentru mănuși, ar fi o delicatessă pentru marii proprietari irlandezi și englezi, fiind de mare căutare la ocazii speciale.

Majoritatea criticilor au auzit în pamflet două voci: aceea a economistului, inițiatorul monstruoasei propuneri și aceea a autorului însuși, care, dominat de-o indignare sălbatică, nu și-ar putea menține masca ironică, subminându-și naratorul și izbucnind strident și critic la adresa stării în care se găsea Irlanda vremii sale. Cel mai notabil disident în susținerea celor două voci este Irvin Ehrenpreis, care, în faimosul său eseu *Personae*⁹, aude o singură voce, aceea a autorului însuși, întreruptă când și când de ieșiri directe, neironice. Pentru a-și putea atinge pe deplin efectul, Swift avea nevoie ca naratorul său să fie cât mai credibil și verosimil. Firește că un prim semnal de alarmă ar fi fost, pentru cititor, numele autorului de copertă, semnal îndeajuns de puternic pentru ca orizontul său de așteptări să fie pus în gardă. Pamfletul a apărut însă anonim, fără niciun indiciu asupra autorului său. Numele lui Swift apare pentru prima dată în ediția londoneză, publicată mai târziu în același an. Apoi, pamfletul respectă întocmai forma propunerilor de salvare economică publicate în acea vreme. Inclusiv titlul se înscrie în linia respectabilă, afectat-modestă a unor pamflete neironice publicate la aceeași vreme (*An Essay or Modest Proposal, Modest Proposal, Humble Proposal*¹⁰). Smerita jalbă nu se diferențiază pe rafturile librăriilor Irlandei secolului al XVIII-lea cu nimic de publicații asemănătoare. Trebuia, de asemenea, ca și vocea textului să fie una convingătoare și îndeajuns de puternică pentru a menține jocul ironic cât mai mult timp. Dacă cititorul ar fi respins-o de la bun început ca vocea unui nebun, așteptările față de text s-ar fi schimbat și ele, urmărind mai degrabă cel mai înalt ton pe care îl putea atinge vocea lunaticului și nu ceea ce se spunea el. Așa că Swift își construiește temeinic purtătorul de cuvânt, făcându-l să pară un economist implicat, calculat, meticulos, uman, dar obtuz din punct de vedere moral, un irlandez patriot a cărui propunere vine din observarea directă a stării deplorabile în care se afla țara sa.

Ironia întregului text „e construită și susținută de metodele retoricii clasice, chiar în structura sa, pe care Swift a conceput-o ca un discurs clasic având cinci părți”¹¹: primele șapte paragrafe ale pamfletului, *exordium*, expun problema și scopul propunerii („nu cred ca

⁹ Irvin Ehrenpreis, „Personae”, în *Restoration and Eighteenth-Century Literature: Essays in Honor of Alan Dugald McKillop*, University of Chicago Press, Chicago, 1963

¹⁰ Cf. John W. Tilton, „The Two 'Modest Proposals': A Dual Approach to Swift's Irony”, COPYRIGHT 2004 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420057073&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w

¹¹ Charles Allen Beaumont, *Swift's Classical Rhetoric in A Modest Proposal*, COPYRIGHT 2004 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420057072&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w

vreunul din partide să nu-mi dea dreptate atunci când spun că liota aceasta de copii – pe care-i vedem atârnați ba în brațe, ba în spinarea, ba de poalele mamelor lor (uneori chiar și a taților) – sunt o apăsătoare povară pentru umerii Regatului nostru în vremurile de ananghie și restriște pe care le trăim; și deci, ca cei ce ar afla un mijloc mai puțin costisitor – cinstit și lesnicios, de a face din aceste vlăstare niște mădulare sănătoase și folositoare țării – s-ar cuveni să primească prinosul de recunoștință al neamului și să i se ridice un monument”¹²).

Următoarele paragrafe (*narratio*) expun propunerea economistului irlandez: „din cei o sută douăzeci de mii de prunci socotiți mai sus, s-ar putea lăsa de prăsilă vreo douăzeci de mii, dintre care o pătrime parte bărbătească, adică de fapt mai mult decât se lasă pentru ovine, cornute mari și porcine; motivul meu e că acești copii sunt rareori fructul căsătoriei, împrejurare de care sălbaticii noștri se sinchisesc de altfel destul de puțin; socot prim urmare că o parte bărbătească la patru părți femeiești ar ajunge cu prisosință. Rămânând deci o sută de mii de prunci, de îndată ce împlinesc vârsta de un an, aceștia ar putea fi puși la vânzare la oameni subțiri și cu dare de mână; mamele ar trebui povățuite să-i lase să sugă cât mai mult în ultima lună, așa fel încât să fie dolofani, fragezi și potrivii pentru frigare. Dintr-un prunc se vor putea pregăti două feluri de mâncare”¹³, „carnea de prunc se va găsi pe piață în tot timpul anului, dar cu precădere în luna martie [...] îndeobște cam la nouă luni după postul Paștelui se nasc, în țările catolice, și mai mulți copii: acesta va fi așadar și timpul când piața noastră va fi mai îmbelșugată; este știut că la patru nou-născuți în această țară, trei cel puțin sunt odrasle papistășești; un nou avantaj stă deci în faptul că numărul papistașilor va începe dintr-o dată să scadă”¹⁴. Singura posibilă problemă ar fi costul piperat al acestei noi delicatese, drept pentru care, „moșierii, în primul rând, vor fi cei în măsură să și-o procure; întrucât tot ei au și înghițit foarte mulți dintre părinți, nu e nici o îndoială că sunt și cei îndreptățiți să o facă”¹⁵.

O posibilă *digresio* o constituie propunerea unui prieten, care sugerează suplinirea lipsei „dihăniilor din calea flintelor vânătorești cu feciori și fetișcane de la doisprezece până la patrusprezece ani, și așa atât de numeroși, gata să moară de foame datorită lipsei de lucru și de slujbe”¹⁶, lucru nu foarte rentabil însă, căci „după cum mărturisea (din susținută experiență) și cunoștința mea americanul, carnea băieților e îndeobște slabă și ațoasă [...] a-i îngrășa ar fi prea costisitor; iar în privința fetelor, umila mea părere e că a le face ținta halicelor ar fi o adevărată pierdere pentru Țară, deorece lăsându-le în viață ar avea prilejul de a deveni curând

¹² Jonathan Swift, *Smerita jalbă pentru a împiedica pruncii IRLANDEI de a deveni povară pentru părinți și pentru Țară și psre a-i face de folos*, în Eseul englez. I. De la Bacon la Goldsmith, Editura Minerva, București, 1975, p. 209

¹³ *Ibid.*, p. 211

¹⁴ Jonathan Swift, *op.cit.*, p. 212

¹⁵ *Ibid.*, p. 212

¹⁶ *Ibid.*, p. 213

la rândul lor născătoare; pe lângă toate aceste nu putem trece cu vederea că unii, cârciogari din fire, ar putea găsi aici pricină de sminteală (deși fără temeii) – sub motiv că asemenea isprăvi s-ar apropia prea mult de cruzime și neomenie, fapte cu care nu m-am putut împăca niciodată, oricât de inimos ar fi fost dealtminteri proiectul”¹⁷. Firește, ar mai fi și acei binefăcători care se îngrijesc de bătrâni și care ar putea obiecta că proiectul nu le acordă nicio atenție. „pot însă spune că nu văd unde ar fi încurcătura: toți știu prea bine că ceata coatelor-goale se rărește mulțumitor din zi în zi prin simplul fapt că unii mor, alții putrezesc, alții pier de frig și de foame, alții în sfârșit sunt înghițiți de jeg și de păduchi”¹⁸.

În *confirmatio*, eseistul recapitulează evidentele avantaje ale proiectului său: scăderea numărului papistașilor, „dușmanii noștri de moarte, ce stau neștrămutați în țară, nu de florile mărilor, ci uneltind să ne vândă coroana și neamul Domnului Pretendent”, țărani vor avea „în sfârșit o brumă de avere”, căci „vitele și găinile li s-au luat, iar banii le sunt un lucru cu desăvârșire necunoscut”¹⁹, dar vor crește și veniturile tavernelor și localurilor, ca și cantitatea de carne pentru export, va încuraja căsătoriile, ba chiar și armonia în familie: „în timpul sarcinii, soții vor deveni tot atât de drăgăstoși față de nevestele lor, pe cât sunt acum față de iepele și vacile grele, sau față de scroafele cărora le vine timpul de a făta; e de la sine înțeles că se vor înfrâna totodată de a ridica mâna împotriva jumătăților lor (lucru din păcate destul de obișnuit altminteri) – de teamă să nu lepede”²⁰.

Refutatio e contuită de reformele reale ce s-ar putea reîncerca în Irlanda, dar care sunt destituite până când nu va exista „barem o licărire de nădejde că oamenii vor încerca cu inima sinceră să le aducă la îndeplinire”²¹.

Peroratio ar trebui să aducă cel mai convingător argument pentru buna-credința a economistului nostru, căci „țin să adaug că nu am copii mici și prin urmare nu mă aștept să câștig de pe urma acestei *Jalbe* nici măcar cinci parale: nevasta mea nu mai poate rămâne grea, iar ultimul nostru vlăstar a împlinit vârsta de nouă ani”²².

Posibilele efecte ale pamfletului asupra publicului de la 1700 ar fi, după John W. Tilton, „recunoașterea imediată a adevărului literal (săracii irlandezi trăiesc în mizerie); pură oroare față de propunerea inumană de a mânca bebeluși și, astfel, o reacție emoțională intensă împotriva economiștilor pe care Swift îi parodiază în persoana inițiatorului; o recunoaștere, cu toate acestea, a adevărului figurat că, având în vedere condițiile de existență, ar fi uman să se vândă copii pentru mâncare dacă aceasta ar fi singura alternativă la continuarea nefericirii lor

¹⁷ *Ibid.*, pp. 213-214

¹⁸ *Ibid.*, p. 215

¹⁹ *Ibid.*, p. 215

²⁰ Jonathan Swift, *op. cit.*, pp. 216-217

²¹ *Ibid.*, p. 218

²² *Ibid.*, p. 220

din prezent și un sentiment de rușine că reformele ce stăteau în puterea irlandezilor nu s-au pus în practică pentru a ușura suferința umană”²³.

Se poate, așadar, observa că ironia lui Swift e mult mai subtilă decât a-l face pe economist țapul ispășitor final al ironiei, fiind un instrument prea complex pentru a-i putea aplica simpla inversare a mesajului ironic: nu ar trebui să mâncăm copii. În ciuda unor imagini extrem de crude, pamfletul e măsurat în ceea ce privește expunerea soluției canibaliste, ceea ce arată că cenzura lui Swift avea, de fapt, un alt scop: aceea ce de a-l face pe economist când vocea adevărului, prin ironii verbale amare ce demascau sărăcia, brutalitatea și indiferența societății britanice a timpului, când vocea absurdului, tot prin ironii, de asta dată situaționale, între starea reală a lucrurilor și ridicolul soluțiilor propuse de specialiștii vremii. Iar aici, tonul nu mai este unul măsurat și cuminte, ci tăios și sfidător.

Procedeul prin care pruncii și sărăcii trec din registrul uman în cel animalic este tot unul tradițional retoric, cel al diminuării. Treptat, aria semnatică asociată familiei va fi aceea a animalelor domestice, a creșterii, îngrijirii și sacrificării acestora, ca și limbajul calculului matematic.

Alt fenomen interesant este cel observat de Charles Kay Smith²⁴, al pervertirii relației mamă-copil. Acesta este cuplul semantic ce apare cel mai des în pamflet, uneori prin extindere semantică (tată, părinte sau bebeluș, prunc). Motivația explicită nu este deloc greu de ghicit, căci întregul proiect se bazează pe ideea mamelor care își vând copiii. Insistența obstinată cu care cuplul de cuvinte este reiterat vrea tocmai să sublinieze pervertirea relațiilor normale dintre mamă și copil, ca și nepăsarea economistului față de sentimentele implicate în relațiile parentale. Din aceeași serie de grupuri de cuvinte repetate obsesiv fac parte și *proprietar-chiriaș* sau *regat-popor*, uneori asociate cuplului de termeni *mamă-copil*. Ideea era una comună sistemului politic și social al vremii: relațiile între clasele sociale și între grupurile politice de conducători și conduși trebuiau să se bazeze pe aceeași responsabilitate și încredere ca și familia. Prin pervertirea acesteia, Swift nu face decât să accentueze degradarea sistemului politic al vremii. Dezgustul provocat cititorului de ideea mamelor care-și vând copiii este transferat asupra marilor proprietari, care își vând chiriașii, de Anglia care își vinde locuitorii pentru profit. Metafora dominată este aceea a devorării, a cărnii de copil, a mamelor și-a familiilor, a sărăcilor și-a nevoiașilor, a unei întregi națiuni: „pe de altă parte, nu cădem nici în primejdia de a supăra stăpânirea ANGLIEI; deoarece noua marfă nu se vinde în afară, carnea de prunc fiind mult prea fragedă spre a fi ținută mult la saramură; cu toate că –

²³ John W. Tilton, *op. cit.*

²⁴ Charles Kay Smith, *Toward a "Participatory Rhetoric": Teaching Swift's Modest Proposal*, *College English*, Vol. 30, Nr. 2, 1968, pp. 135-149

dacă stau să mă gândesc mai bine – v-aș putea spune numele unei țări care ar fi bucuroasă să ne poată înfuleca cu mic și cu mare chiar fără pic de sare”²⁵. Satira depășește însă spațiul politic, ajungând în cel ontologic, unde omului i se ia statulul de ființă umană, acesta fiind înlocuit cu acela de „bogăție”, nu spirituală, ci materială. Utilitarismul își vede aici una dintre cele mai negre reflectări.

Aliterații, clișee, litote, ignorarea sensului figurat și folosirea sensului literal, alegorii, metafore, antifraze, hiperbole, toți tropii sunt folosiți pentru a crea nu o singură figură ironică, ci un întreg discurs ironic. Ironia e repetată, e reluată, e transformată și metamorfozată, astfel încât e extinsă asupra întregului text. Swift ajunge astfel la ironia descrisă și de Quintilian și ignorată îndeobște de receptarea critică: „în ironia-figură gândirea întregă este deghizată, mai mult înțeleasă decât mărturisită. În ironia-trop opoziția există între cuvinte; în ironia-figură gândirea și câteodată întreg felul de a prezenta cauza este opus formei și tonului. Mai mult, chiar viața întregă a unui om poate părea o ironie, cum pare a fi fost viața lui Socrate; de aceea i s-a zis „ironizatul”, fiindcă făcea pe neștiutorul și pe admiratorul altora ca și cum aceștia ar fi fost înțelepți. Într-un cuvânt, după cum un șir de metafore formează o alegorie, la fel înlănțuirea de ironii-tropi formează o ironie-figură”²⁶.

Ironia nu este, așadar, doar o figură de stil, un ornament retoric prețios și filifizon, sau inteligent și rece. Ea poate fi extinsă la texte întregi, ca și la atitudini sau viziuni asupra lumii (așa zisa ironie situațională, care aparține de fapt subiectului ce identifică aspecte incongruente sau contrastante în natură, în situații ca și în oameni; foarte pertinent, ea apare sub numele de „ironie observabilă” la D.C. Muecke²⁷).

De la această accepție a termenului a început istoria ironiei, odată cu Socrate, cel care pare a fi materializat conceptul. Iar cu Socrate, funcția etică a ironiei devine evidentă. Când Socrate vrea să spună altceva decât ceea ce spune, aceasta nu e doar opusul a ceea ce spune. El interoghează, de fapt, validitatea definițiilor conceptuale pur lingvistice, retorice care trebuie să aibă un înțeles dincolo de forma lor verbală. Socrate vrea să treacă dincolo de convenția limbajului, la fondul care motivează vorbirea umană: Ideile. Astfel, el sugerează doar un sens moral, fără să exprime însă o poziție explicită. Ironia sa poate fi legată de o pedagogie etică: el nu oferă o altă definiție în locul celei contestate, ci îi lasă pe interlocutori să gândească ei alte definiții, în locul celor primite de-a gata, dar și de Eros²⁸, căci jocul lui nu e ca cel al sofistilor, un joc de putere obținută și deținută prin retorică, ci e dialogul.

²⁵ Jonathan Swifts, *op.cit.*, p. 219

²⁶ Quintilian, *op.cit.*, pp. 34-35

²⁷ Cf. D.C. Muecke, *Irony and the Ironic*, Methuen, New York, 1982, p. 15

²⁸ Cf. G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991 apud Claire Colebrook, *Irony*, Routledge, New York, 2004, p. 28

Interlocutorii săi trebuie implicați și atrași, nu de persoana lui Socrate, ci de dorința de adevăr. Doar dintr-o astfel de „eterie și conversație”²⁹ se poate naște maieutica (cu tot cu considerarea etimologiei termenului, de „moșire” a adevărului).

Pe lângă a arăta că ceea ce spunem sau felul în care sunt folosite conceptele nu pot transmite întotdeauna întregul sens, ironia socratică creează și o poziție unică în cadrul dialogurilor platoniciene. Când Socrate e ironic, nu își oferă niciodată clar punctul de vedere; poziția sa rămâne nedezvăluită. De aceea îl atacă Thrasimachos, acuzându-l de ironie. Socrate, spune el, îi atacă pe toți, numindu-i isteți și cerându-le înțelepciune, dar el nu își oferă niciodată punctul de vedere. Aceia care accentuează funcția dialogurilor de a descoperi adevărul explică situația arătând că Socrate cel ascuns e cel al înțelepciunii morale și-al virtuții autonome³⁰. Dar mulți au văzut în această absență a adevăratei identități a lui Socrate un efect mult mai tulburător și îngrijorător al ironiei: nespunând ceea ce vrea să spună, Socrate poate rămâne dincolo și deasupra oricărui context sau dialog, creând o absență sau o negativitate, și nu doar ceva ce e ascuns³¹. Poate că Socrate nu e nimic altceva decât decât distanța sa față de retorica primită de-a gata. Poate că nu există un suflet sau un sine socratic. În acest caz, moștenirea ironiei socratice nu ar conduce la adevăr, recunoaștere și educație morală, ci ne-ar lăsa cu o mască, un personaj care rămâne enigmatic. Socrate ar fi mai mult un personaj literar, creat pentru a pune sub semul întrebării viața, și nu o persoană reală, în cadrul vieții. Platon creează un personaj care trăiește bine și e virtuos, dar nu oferă nicio logică sau vreo definiție prin care să putem stabili și explica ce înseamnă să trăiești bine (din punctul de vedere al moralei, evident).

Ceea ce se are îndeobște în vedere este, în acest punct, motivația lui Socrate pentru metoda și întreaga sa viață: profeția făcută de Pythia. Conform oracolului, Socrate era cel mai înțelept om. Vrând să înțeleagă oracolul, el pornește de la faimoasa premiză „Știu că nu știu nimic”. Confruntându-se apoi cu cei având reputația de înțelepți, cu artiștii, cu cei pricepuți într-ale meșteșugurilor și cu orice om de rând, ajunge la concluzia că trebuie să fie cel mai înțelept nu datorită experienței sau cunoștințelor sale, ci datorită conștientizării faptului că nu știa nimic. Aceasta e reușita cea mai mare la care poate ajunge înțelepciunea umană, căci adevărul, înțelepciunea sunt ale zeului. Viața lui Socrate e ironică nu datorită metodei sale de a pune întrebări și de a se îndoii de răspunsurile primite, ci datorită contrastului între așteptările omenești privind înțelepciunea umană și adevărul revelat de zeu, acela că înțelepciunea constă în realizarea propriei ignoranțe. „Socrate a lui Platon își însușește acea

²⁹ Vladimir Jankélévitch, *Ironia*, tr.ro., Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 49

³⁰ Cf. G. Vlastos, *op. cit.*, apud Claire Colebrook, *Irony.*, p. 29

³¹ Cf. Soren Kierkegaard, *op. cit.*

ironie și o face a sa, dar la origini, ea e fără tăgadă ironie divină”³². Comportându-se „ironic”, Socrate acceptă, practic, oracolul și sentința dată cu privire la înțelepciunea umană. În *Apărarea* sa, Socrate consideră, motivat de oracol, dar și de „vise, prin tot chipul cum i se destăinuiește vreodată omului ursita și porunca dumnezeiască”³³, că „eu am fost pentru voi cum e musca pentru un cal mândru și de rasă, care din cauza frumuseții sale este cam leneș și simte nevoie de îmboldire. Se pare că Zeul de aceea m-a hărăzit orașului: să vă trezesc, să vă învăț, să vă dojenesc pe fiecare în parte, fără încetare, ziua întreagă, mergând prin tot locul”³⁴. S-a scris că ironia socratică este de fapt trezirea conștiinței de sine, a plierii gândirii omului asupra sieși. Ironia socratică are însă, pe lângă funcția generativă, și un rol formativ. Ea călăuzește, dojenește, trage de urechi, dar nu indică explicit calea ce trebuie urmată, căci fiecare trebuie să o găsească singur, ajungând, probabil, la aceeași concluzie ca și Socrate, a nimicniciei cunoașterii omenești. Ceea ce poate însă găsi este un drum spre virtute, și pe acela trebuie să se străduiască să nu-l piardă din vedere. Căci etica ironiei este singura valoare pozitivă pe care ea o poate garanta, dacă este întrebuințată corect. Aceasta este și misiunea pe care Socrate o lasă, testament, judecătorilor săi: „pe copiii mei, când vor fi vârstnici, să-i pedepsiți, bărbați, și să le pricinuiți aceeași mahnire pe care eu v-am pricinuit-o vouă, ori de câte ori veți găsi că se îngrijesc fie de averi, fie de altele mai mult ca de virtute; și să-i certați, cum și eu v-am certat, de câte ori se vor arăta a fi ceva, nefiind nimic”³⁵.

„Acum este ora să ne despărțim, eu ca să mor, voi – ca să trăiți”³⁶. De rămas, n-au rămas bărbații atenieni, ci tocmai cea care l-a condus pe Socrate întreaga viață, către moarte și, astfel, viață veșnică: ironia.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Beaumont, Charles Allen, “Swift's Classical Rhetoric in A Modest Proposal”, COPYRIGHT 2004 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420057072&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w

Bengels, Barbara, “Swift's a Modest Proposal”, COPYRIGHT 2009 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CA156802886&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w

Booth, Wayne C. *Rhetoric of Irony*, Chicago, The University of Chicago Press, 1974

³² Glenn S. Holland, *Divine Irony*, Susquehanna University Press, Selinsgrove, 2000, p. 89

³³ Platon, *Introducere, Apologia, Euthyphron, Kriton*, I, tr.ro., București, Editura Casei Școalelor, 1930, p. 35

³⁴ *Ibid.*, p. 31

³⁵ *Ibid.*, p. 48

³⁶ *Ibid.*, p. 48

- Bury, J. B., "The Life and Death of Socrates", COPYRIGHT 1998 Gale Research, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420019903&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w
- Cambi, Franco și Epifania Giambalvo (coordonatori). *Formarsi nell'ironia: un modello postmoderno*, Selerio, Palermo, 2008
- Cantemir, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, „Scară a numerelor și cuvintelor străine tâlcuitoare”, Editura Academiei, București, 1973
- Colebrook, Claire. *Irony*, (The New Critical Idiom). Routledge, London, 2004
- Enescu, Radu, *Critică și valoare*, Editura Dacia, Cluj, 1973
- Ehrenpreis, Irvin, „Personae”, în *Restoration and Eighteenth-Century Literature: Essays in Honor of Alan Dugald McKillop*, University of Chicago Press, Chicago, 1963
- Holland, Glenn S., *Divine Irony*, Susquehanna University Press, Selinsgrove, 2000
- Hersch, Jeanne, *Mirarea filozofică. Istoria filozofiei europene*, Traducere de Drăgan Vasile, Editura Humanitas, București, 2006
- Hutcheon, Linda, *The Theory and Politics of Irony*, Routledge, New York, 1995
- Jankélévitch, Vladimir, *Ironia*, Traducere din limba franceză de Florica Drăgan și V. Fanache, Postafță de V. Fanache, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994
- Johnson, James William, "Tertullian and «A Modest Proposal»", *Modern Language Notes*, Vol. 73, Nr. 8, 1958
- Landa, Louis A., "«A Modest Proposal» and Populousness", *Modern Philology*, Vol. 40, Nr. 2, 1942
- Kierkegaard, S. *Din hârtiile unuia încă viu; Despre conceptual de ironie, cu permanentă referire la Socrate*, Traducere din daneză, prefață și note de Ana-Stanca Tabarasi, Ed. Humanitas, București, 2004
- Moravcsik, J.M., "Socrates: Ironist and Moral Philosopher", COPYRIGHT 2009 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CA13635001&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w
- Muecke, D. C. *Irony and the Ironic*, Methuen, New York, 1982
- Nelson, Leonard, "The Socratic Method", COPYRIGHT 1998 Gale Research, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420019899&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w
- Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III, Traducere de Maria Hetco, Editura Minerva, București, 1974
- Phiddian, Robert, "Have You Eaten Yet? The Reader in A Modest Proposal, *Studies in English Literature*", 1500-1900, Vol. 36, Nr. 3, *Restoration and Eighteenth Century*, 1996
- Platon, *Introducere, Apologia, Euthyphron, Kriton*, I, Ediție îngrijită de Cezar Papacostea, tr.ro., București, Editura Casei Școlare, 1930
- Platon, *Republica*, vol. 1 și vol. 2, Ediție bilingvă, Traducere, comentarii, note de Andrei Cornea, Editura Teora-Universitas, București, 1998
- Rogal, Samuel J., "The Timelessness of A Modest Proposal", COPYRIGHT 2004 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library,

http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420057074&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w

Rogers, A. K., "The Ethics of Socrates", COPYRIGHT 1998 Gale Research, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library, [http://0-](http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420019900&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w)

[go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420019900&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w](http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420019900&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w)

Smith, Charles Kay, "Toward a "Participatory Rhetoric": Teaching Swift's Modest Proposal", College English, Vol. 30, Nr. 2, 1968

Swift, Jonathan, *Smerita jalbă pentru a împiedica pruncii IRLANDEI de a deveni povară pentru părinți și pentru Țară și spre a-i face de folos, în Eseul englez. I. De la Bacon la Goldsmith*, Antologie și prefață de Virgil Nemoianu, Prezentări de Andrei Brezianu, tr.ro., Editura Minerva, București, 1975

Tilton, John W., „The Two 'Modest Proposals': A Dual Approach to Swift's Irony”, COPYRIGHT 2004 Gale, Cengage Learning, Literature Resource Center, Orange County Library,

http://0-go.galegroup.com.iii.ocls.info/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420057073&v=2.1&u=ocls_main&it=r&p=LitRC&sw=w